

Nastane velký třesk a začne se znovu od nuly

Sochař Zdeněk Macháček je nestorem umělců z Vysočiny. Letos oslaví 88. narozeniny, od roku 1971 žije v Křížovicích u Nedvědice

JAN DOČEKAL

Křížovice – Sochař Zdeněk Macháček, letos osmaosmdesátiletý nestor současné tvůrčí výtvarné kultury na Vysočině, přesídlil před řadou let z Brna do Křížovic u Doubravničku, do ticha krajiny. V roce 1991 vytvořil společně s manželkou Stanislavou v sousedství svého ateliéru Galerii z ruky, kde má od roku 2005 stálou expozici. Macháčková tvorba je stvrzením, že opravdový tvůrčí duch je s to bez valného vlivu věku stále přinášet svědectví své opravdovosti.



Zdeněk Macháček

Ty poslední dva kilometry za vámi na křížovický kopec jsou fádní. Z obou stran temná zelená. Ale zde je blažený výhled na kopce, lesy, louky, nebe. Aniž bych se zeptal, myslím, že za tímhle jste sem přišel.

Poslední úsek cesty k nám rozhodně není fádní, začíná už v Černvíru. Přejel jste Svratku, po pravici je krásný historický most, dál se silnička lemovaná vysokými kopci zvedá vzhůru úzkým údolím. Nalevo, na strmých pastvinách, se pasou krávy. Už tam mě to zasáhlo. Připomnělo mi to dávnou minulost, kdy jsem byl s rodiči v létě v Beskydech na prvních prázdninách. Pasoucí se stáda krav a ovcí se mně, sedmiletému školákovi, vryla navždy do srdce. Před Skorotícemi otečka o sto osmdesát stupňů a prudké stoupání, v zimě úplná lahůdka, pak vjezd do zeleného tunelu z propletených korun stromů. Po kilometru tunel končí a objeví se osada stulená pod kopcem zvaným Vinohrad. Projel jste vesničkou, stále do kopce, a ocitl se na prostranství s nádherným výhledem na Vysočinu. A je to vskutku, jak říkáte, výhled blažený. Pochopil jsem, že zde chce strávit zbytek života.

Je znát, že tu cestu vzhůru máte rád.
To jistě.

Jak dávno je to, když jste sem přišel poprvé?
Dvaadvacet let.

Do svých pětadesáti let jste choval koně a jezdil na něm Vysočinou. Sám jsem na koni nikdy neseděl. Je pravda, že nejkrásnější pohled na svět je z jeho hřbetu?
V roce 1948, ještě před komunistickým pučem, jsem absolvoval důstojnickou školu. Byl jsem přidělen k dělostřeleckému pluku v Mikulově. Jako aspirant jsem měl svého koně. Rok a půl jsem strávil v sedle v kraji pod Pálavou a půl roku na vojenském cvičišti Libavá. Po vojně se mi zdálo, že bez koně nemohu žít, proto jsem koupil ruinu statku v Křížovicích. Nejprve jsem si pořídil osla, pak Ritu, arabskou klisničku. Když sedíte v sedle a projíždíte krajinou od obzoru k obzoru, máte pocit, že se vznášíte, a je to jen krůček k blaženosti.

V roce 1948, ještě před komunistickým pučem, jsem absolvoval důstojnickou školu. Byl jsem přidělen k dělostřeleckému pluku v Mikulově. Jako aspirant jsem měl svého koně. Rok a půl jsem strávil v sedle v kraji pod Pálavou a půl roku na vojenském cvičišti Libavá. Po vojně se mi zdálo, že bez koně nemohu žít, proto jsem koupil ruinu statku v Křížovicích. Nejprve jsem si pořídil osla, pak Ritu, arabskou klisničku. Když sedíte v sedle a projíždíte krajinou od obzoru k obzoru, máte pocit, že se vznášíte, a je to jen krůček k blaženosti.

Vaše dřevěné sochy jsou hravými a někdy i jizlivými variacemi na téma

věčné lidské touhy vzletnout. Předpokládám správně, že ona touha je nebo byla i vaší touhou?

Lidská touha vzletnout není nic nového. Dokazují to kromě pověstí i nejruznější texty, malby a sochovské dávnověku, ať už byly od primitivních národů, nebo na svou dobu národů vyspělých. Vždyť v řeckých bájích je létání samozřejmostí. Létají tam bohové, koňská sprázení, fúrie, prostě kde co. V současné době jsme svědky stále dokonalejšího průzkumu vesmíru a snahy dolétnout co nejdál. Po Měsíci se už procházeli lidé, po Marsu se prohánějí roboti. Ten opojný pocit letu, přesnější vznášení ve stavu beztíže, jsem zažil při potápění v Egejském a Karibském moři. Voda je tam tak čistá, že vidíte desítky metrů pod sebe, nevnímáte vůbec vodu a vznášíte se nad nádhernou mořskou krajinou. A podobný pocit vznášení a letu jsem zažíval v sedle při vyjíždkách, když jsem projížděl krajinou a měl pocit, že vlastně letím. Pravda je, že jsem občas skutečně letěl, ale dolů na zem. Z těchto ne zrovna nepřijemnějších zážitků pak vznikaly plastiky na ikarské téma. A tematika létání mě drží dodnes. Jako první vznikly malé figury vznášející se nad krajinou, pak skutečně v prostoru vznášející se Andělé, Fúrie, Múzy, Létavice.

Ty sochy jsou působivé tvary v zjednodušení, v němž vidím příbuznost s osvobozenou formou etnického umění. Je v tom více tvůrčího záměru, nebo okolností přicházejících „ze své vůle“?

To tvarové zjednodušení oprostěné od detailů je výsledkem snahy vyjádřit co nejlapidárněji podstatu svých pocitů.

Máte, to je znát, úctu k materiálu, ke dřevu. Lpíte na tom, že je to dřevo z Vysočiny, nebo by to bylo stejné, kdyby bylo odjinud?

Beru dřevo jako prostředí a materiál k vyjádření svých představ, ať už je z Vysočiny, od brněnské přehrady, nebo od Lednice, či jde o různá exotická dřeva. Přirozeně musí odpovídat mému záměru. Kupříkladu na Létavice nemohu použít dub nebo jilm. Na ty беру topol, jirovec, jalovec, prostě lehká dřeva.

„Snažím se pouze sdělit své pocity a prožitky z prostředí, ve kterém žiji, z krajiny, která je strmá, větrná, stále se měnící, ale v létě i v zimě nádherná.“

V centru vaší přirozenosti je humánnost, vímavost pro lidský úděl a optimismus. Své létavé sochy chráníte spolehlivými křídly. Smyslem je doufání o pojnohém letu...

Smyslem skutečně je doufání o pojnohém letu a hlavně, aby nespadly někomu na hlavu.

Je možné oddělit inspiraci vycházející z lidských bytostí a z údělu člověka od inspirace přírodou, jejími tvary, procesy růstu a zániku, a živly, jež nespoutány uplatňují mocnou vládu?

Myslím si, že velice záleží na prostředí, ve kterém se člověk pohybuje. Je rozdílný, žijete-li ve městě, nebo v lesích. V mém případě se obě tyto možnosti spojily a přidal



Z AMFITEÁTRU. Při návštěvě Galerie z ruky Zdeňka Macháčka v Křížovicích mohou příchozí obdivovat například i tuto dřevěnou sochu v amfiteátru. Foto: Jan Dočekal

se i třetí prvek – voda, život pod hladinou. Inspirace až moc.

Už desetiletí žijete do značné míry v přírodě. Vaše témata – létající lidské bytosti a metafory krajinné morfologie – rodí se a rozvíjejí jen díky venkovu, kde je člověk všemu blíž. Nebo bylo možné mít onu tvůrčí orientaci i ve velkoměstě, z něhož jste přišel?

Dokud jsem žil v Brně, což bylo zhruba čtyřicet pět let, inspirovala mě hlavně různá zvířata – proto jsem studoval zoologii a hydrobiologii na přírodovědecké fakultě. Ale v první řadě to byla „ženologie“, což potvrzuje řada plastik na věčné téma ženy. Začátkem šedesátých let jsem se věnoval potápění, fotografoval ryby ve slepých ramelech Dunaje, vytvořil pro televizi pár filmů u nás a v Egejském moři. To bylo v létě. A ve spolupráci s Akademii věd i v zimě pod ledem snímky spících sumců, kaprů, candátů apod. Na toto téma vznikly plastiky a výstava Světy ticha v Domě umění v Brně. Tím skončila má městská éra a začala, díky normalizaci, éra křížovická – krajinná, „létavá“ a tu a tam figurální a řečnické i rozverná.

Mám příležitost optat se, zda cítíte spřízněnost se švédským sochařem Carlem Millesem, o půl století starším autorem „létajících“ nebo vysoko vyzvednutých figur?

Procházel jsem ve Stockholmu jeho expozici. Byla zajímavá, ale sochy mě nepřesvědčily, že by mohly vzletnout.

Odkáživa je teoretiky věnována malá pozornost sdělným procesům vzniku výtvarného díla. A vnímátem z strany výtvarné veřejnosti je pohled do ateliéru umožněn jen výjimečně. A přitom je jisté z poznání nejvýraznějších, smět být při tom. Většina tvůrců má ovšem při práci ráda samotou. Vy rovněž?

Když někdo přijde do „ateléru“, který je počínaje jarem a konče podzimem venku, mezi galerií, v níž mám expozici, a jenom se dívá a nebere mi dláta z ruky, tak mně to nevadí. Když mám při práci už určitou představu, co chci vytvořit, tak mohu klidně i komunikovat, odpovídat na dotazy, a nebývá těch zvědavých málo. Občas jsou to i školní exkurze a třeba i členové Klubu přátel výtvarného umění. V malém zimním ateliéru, kde hlavně přemýšlím, vymýšlím a hledám témata a tvary nových objektů, je to jiné. K takové činnosti potřebuji klid, takže návštěvníci nejsou žádoucí.

O tom též řeknu ještě něco jiného. Ze starších vašich děl zvláště

obdivuji polychromovanou Větrnou krajinu z konce sedmdesátých let, její opojenou stylizaci v lyricko-expresivní formě ženského torza. Jako jiní zrakoví příjemci mám před ní možnost rozkřít své pocity. Spíše dovnitř sebe, samozřejmě. Ona komunikace socha-vnímatel zřejmě naplní po okraj postlání uměleckého díla. Přesto by mě dále obohatilo, kdybych spolu s výsledkem vaší práce mohl znát alespoň některé okamžiky procesu vašeho dorozumívání s materiálem.

Nezbude tedy, než si o tom někdy dopodrobna pohovořit přímo. Každá z těch plastik vzniká za jiných podmínek, v jiném čase a v jiné náladě.

V roce 1964 jste vytvořil betonové prolézačky pro brněnský Juliánov, vaše první dílo pro veřejný prostor. Postupem let následovaly tři desítky děl podobného určení.

Skutečně to byla první zakázka pro veřejný prostor, první styk s veřejností při práci. Prolézačky jsem tvořil přímo na místě. Beton jsem míchal z písku usazeného kolem obrubníků u chodníku. Deseticentimetrové modely jsem měl vymodelované z hlíny vypálené v kamnech. Velikost prolézaček byla většinou dva až tři metry. Z králikářského pletiva jsem vymodeloval kostru a na tu jsem nanášel beton. Vylázně a dokončené prolézačky byly pravidelně druhý den porýpany dětmi ze sídliště, ale nakonec se věc za dva měsíce zdařila. Ovšem úplně první zakázkou byla rekonstrukce čtyřmetrového mamuta pro pavilon Antropos v brněnských Pisárkách a několika prehistorických zvířat – šavlozubých tygrů, jeskynních medvědů, hyen apod. S šéfem Antroposu jsem kdysi seděl při přednáškách na fakultě ve stejné lavici, tak si na mě vzpomněl.

Připomeňte ještě některou z dalších prací z betonu.

Dělal jsem čtyřmetrové milníky na příjezdových komunikacích do Brna. Ptáky na desetimetrovou stěnu na budově Brněnských výstav a veletrhů, plastiku Křížovanky k dálnici u brněnského letiště. To vše padlo za obětí nových zástavbám a skončilo v zavážkách. Od té doby pracuji pouze ve dřevě. Dvanáctimetrová plastika z roku 1969 před tzv. „doškolovákem“ v brněnských Pisárkách stojí dodnes. Poslední betonovou věcí byl pylon na odpočívadle u čerstvě dostavěné dálnice u Velkého Meziříčí. Bylo ještě několik dalších věcí, třeba vápencová plastika pro lázně Poděbrady, ale nevím, jestli dosud stojí.

Nové sochy v architektuře a ve veřejném prostoru se objevují jen sporadicky. Čím to je?



BRÁNA K MÚZÁM. Polychromované dřevo, 2008, výška 450 centimetrů. Foto: Jan Dočekal

Po listopadové revoluci se vše změnilo ve stylu škatule, hejbejte se. Dotace na projekty byly zrušeny. Přišla další generace výtvarníků. Architekti, s nimiž jsem spolupracoval, zestárlí nebo zemřeli, ztratil jsem s Brnem kontakt. Tam se ale v posledních letech plno nových plastik objevilo.

Vzpomínám si, že před lety jsem pod účinkem vašich soch napsal, že odrážejí autorovy lehce teskné představy o ideálním stavu lidské duše, o souznění člověka s člověkem a zejména s přírodou ve všeobijmající harmonii. Nebylo to přehnané?

To souznění člověka s člověkem a přírodou se do těch plastik jistě podvědomě dostalo, s tou teskností je to myslím přehnané. Snažím se pouze sdělit své pocity a prožitky z prostředí, ve kterém žiji, z krajiny, která je strmá, větrná, stále se měnící, ale v létě i v zimě nádherná.

„A moje expozice? Původně to mělo být jen rozšíření výstavy k mým osmdesátým narozeninám.“

Umělec dělá dílo, a když chce, vystaví je na oči veřejnosti. Když nechce, nechá je za dveřmi ateliéru. Vy jste mě však za ty dveře mnohokrát pustil, mohl jsem se vám přiblížit. Viděl jsem a poznal, že některé výsledky vaší práce jsou vyvážením duchovních protikladů. Od určité doby mám totiž dojem, že lehkovíronií vyjevujete svým létavým dřevěným figurám více „otcovské“ přízně, než jí můžete mít pro řadu lidí z masa a kostí.

Jelikož cílem mého snažení je sdělit lidem své pocity, nemohu sochy skrývat za dveřmi. Myslím, že je to samozřejmě, jsou to přece mé „děti“, které mě obklopují a obletují. A je samozřejmě, že dětem člověk věnuje více přízně než ostatním. Faktem je, že mi nevadí, když je předuším do dobrých rukou.

Nad shromážděním řečnické úsměvných a přivítavých soch ční sakrální náplň nadčasová a formou vypjatě dramatická

kompozice Utrpení z roku 1997...

Trochu mě tehdy pobouřilo neuvážené kácení stromů v alejích i nádherných solitérů, tak jsem reagoval vytvořením řady plastik na to téma – Rychle pryč!, Umučené stromy atd. Ústřední plastikou bylo Utrpení.

Ani po osmdesátých sedmých narozeninách jste neutilizoval striktní pracovní režim, pracujete sedm dnů v týdnu. Loni jste řekl, že Oscar Niemeyer projektuje stavby ještě ve sto čtvrtém roce věku. Blízek devadesátce máte z vykonané práce týž pocit jako v mládí?

Radost mám hlavně z toho, když se mi podaří k práci dostat, myslím té tvůrčí. Hlavně v zimě. Náš areál má skoro půl hektaru. Když napadne cest kolem domu dá pořádně zabrat, nemluvě o běhání kolem kotlíků a kamen, nošení dřeva, vynášení popela, čištění kouřovodů a podobně. Jsme na to s manželkou sami, a to mám je dohromady sto šedesát let. Takže radost z tvůrčí práce je pak o to větší.

Pod jednou střechou s vaším ateliérem je Galerie z ruky. Od roku 2005 také stálá rustikální expozice vašich děl z období čtyřicet let. Sochami ze dřeva i z bronzu je přivítavě zabydená, návštěvníka měkce pohltí...

Galerie mě ženy, která tu je už dvaadvacet let, je pro mě jakousi tvůrčí symbiózou. Setkávají se tu během sezony příznivci umění, umělci z oblasti výtvarné, hudební i dramatické. Při každé vernisáži jsou tu koncerty a dramatické podvečery. Galerii proto navštěvují stovky návštěvníků. A moje expozice? Původně to mělo být jen rozšíření výstavy k mým osmdesátinám. Přátelé, hosté i má žena mě však přemluvili, aby expozice zůstala stálá.

Blíž než ke Galerii z ruky nemůžete mít k žádné jiné galerii. Měl jste zde už pět autorských výstav, zatím poslední v roce 2010, u příležitosti 85. narozenin. Bylo možné očekávat, že představíte výběr z tvorby, ale překvapivě jste kolekci nových dřevěných soch. Mezi díly s krajinnou inspirací vynikala reliéfní Zelená krajina. V obsahovém zhuštění nese signifikantní symbol varosloví Vysočiny. Soudím, že patří k vašim nejpůsobivějším dílům z posledních let.

K tomu se nemohu vyjádřit. Ale těší mě, že Zelená krajina vám připadá působivá.

Výtvarná kultura, vlastně kultura vůbec, u nás vytrvale chřadne. Na tvůrčí straně plněna novými a novými díly, na straně druhé, řečnické přímově, stále složitěji hledající přízeň a ohlas. Věříte v budoucí bod pozitivního zlomu?

Domnívám se, že v momentu, kdy počet výtvarníků překročí počet ostatních obyvatel, celý systém se zhroutí, a jak praví doktor Grygar, nastane velký třesk, a pak se začne znovu od nuly. Doufám, že líp.

Kdo je Zdeněk Macháček?

Narodil se 16. srpna 1925 v Brně. Od roku 1971 žije v Křížovicích u Nedvědice. V letech 1945 – 1952 studoval na Přírodovědecké fakultě Masarykovy university v Brně a na Vyšší škole uměleckého průmyslu v Brně. V 60. letech byl členem skupiny Parabola, je členem Sdružení Q a Unie výtvarných umělců České republiky (Klubu výtvarných umělců Horácka, Žďár nad Sázavou).

Získal čestné uznání Brněnského bienále (1967), Čestné uznání na výstavě Socha a město, Liberec (1969), Cenu města Brna (2005) a Cenu zakladatele Antropologického ústavu v Brně Vojtěcha Suka (2005). V roce 1992 spoluzaložil (s Rostislavem Magni) mezinárodní sochařské sympozium Dřevěná plastika ve Žďáře nad Sázavou (bylo uskutečněno desetkrát), prvních čtyř ročníků se zúčastnil autorsky. Dosud měl 44 autorských výstav, devět z nich v zahraničí.